

Bevezetés

1985 óta foglalkozom a hivatalos nemzetiségi statisztikák vizsgálatával a jelenkori Erdély területén. Kezdetben kéziratos feldolgozásokat készítettem: a román statisztikai közlések hiányosságai folytán előállott információs űrt az akkoriban hozzáférhető anyanyelvi adatok különböző területi szempontok szerinti átszámolásával kíséreltem meg áthidalni. Vizsgálódásaimat később kiterjesztettem a nemzetiségi és felekezeti ismervre is, és a munkába vett adatok körét időben visszafelé és előre haladva a lehető legszélesebbre vontam. E munkálatok révén az erdélyi nemzetiségi viszonyok változásával, az erdélyi magyarság népesedésével kapcsolatos néhány kérdésre igyekeztem választ találni; ennek során természetesen több olyan problémával szembekerültem, melyek tisztázása egyéb, eredetileg nem tervezett forrásfeltárásokat és -feldolgozásokat is szükségessé tett. Vizsgálódásaimban előre haladva időről időre összegző áttekintésekkel, résztanulmányokkal vagy kisebb alkalmi írásokkal léptem a nyilvánosság elé. Munkálkodásom számvetéseként most ezeket – az elmúlt fél évtizedben különböző helyeken szétszórva megjelent, esetenként megjelenésre váró – tanulmányokat, publicisztikai írásokat és könyvismertetéseket nyújtom át az olvasónak.

A műfajilag vegyes, de témájuk szerint egybetartozó írásokat tartalmi összefüggéseik alapján négy részbe csoportosítottam. Először a legfontosabb információforrások, a hivatalos népszámlálások történetét tekintem át a jelenkori Erdély területén egy, 1992-ben könyv alakban megjelent tanulmány leginkább kiérleltnek bizonyult törzsanyagára alapozva. Ezt az 1977. évi népszámlálásról időközben ismertté vált információk birtokában született – 1996-ban ugyancsak kötetben megjelent – elemzés követi. Voltaképpen egy „ikertanulmány” egyik párjáról van szó, amely Nyárády R. Károlynak az illető népszámlálásról készített alapvető feldolgozásához kapcsolódik, így ez utóbbi írás érintett fejezetei is helyet kaptak a kötetben. A második rész két nagyobb lélegzetű dolgozatot (az egyik az 1869 és 1920 közötti időszak demográfiai és azon belül etnikai folyamatait, a másik pedig az erdélyi városodás problémakörét tekinti át), valamint egy rövidebb (az első főhatalomváltás óta eltelt hét évtized etnodemográfiai fejleményeire összpontosító) népesedéstörténeti vázlatot tartalmaz. A harmadik rész írásai az 1992. évi romániai népszámlálás köré csoportosulnak. Először a korabeli „népszámlálási kommentárok” pillanatfelvételeinek sorozatán át a census lefolytatásának viharos körülményeit örökítem meg. Kitérek a népszámlálási eredményekkel (értsd: a romániai magyarság lélekszámával) kapcsolatos várakozásokra, majd megfogalmazom a saját előfeltevéseimet is. Ezt követően ismertetem a népszámlálás napvilágra került magyar vonatkozású nemzetiségi és felekezeti adatait. A tanulmányok sorát három, a kolozsvári egyetem szociológiai tanszékének műhelyéből frissen kikerült – román szempontú – történeti demográfiai forrásfeldolgozás méltatásával zárom.

Az írások között óhatatlan a témaköri átfedés, ezért egyes hivatkozások, módszertani fejtegetések is ismétlődnek, ámbar ezeket a párhuzamosságokat a szerkesztés során igyekeztem megkritikálni. Az 1992. évi népszámlálás adatainak bemutatására a harmadik részben keríték sort, a census egyes vonatkozásait azonban már a korábbi fejezetekben érintem; az anyanyelv és nemzetiség közötti kapcsolódások ismeretanyagát például az első rész harmadik, a születési hely szerinti kimutatást pedig a második rész harmadik tanulmányában. A kötetnyitó tanulmányban – főként annak jegyzetanyagában – szereplő népesedéstörténeti és nemzetiségstatisztikai fejtegetések

egyres elemeivel a második részben, illetve a harmadik rész első tanulmányában is találkozhat az olvasó. A harmadik rész harmadik (összefoglaló) tanulmánya értelem-szerűen említést tesz a nemzetiség és felekezet közötti összefüggésekről, részletezőbb bemutatásukra és néhány tanulság megvonására azonban ugyanebben a részben a második és az ötödik tanulmány keretében vállalkozom. Az említett átfogó tanulmány – mintegy kivonatosan – összegzi a nemzetiségek iskolázottságára és a vegyes házasságokra vonatkozó főbb ismereteket is, ám részletes kifejtésüket ugyanott a negyedik és az ötödik tanulmány tartalmazza. Végül: elkerülhetetlen volt az utalások többszöri ismétlődése azon vérszegény információk esetében, amelyek révén a magyarság 1956 és 1992 közötti népességfejlődését leíró hivatalos számadatok ellentmondásossága valamilyen módon – habár csak korlátozott érvényességgel – értelmezhető.

A kötet tanulmányai többnyire elsődleges forrásfeldolgozások, így jelentős mennyiségű (szöveg közti vagy mellékletként csatolt) táblázatos anyagot tartalmaznak. Egyik-másik íráshoz eredetileg további táblamelléletek járulnak (főként megyei részletezésű adatsorok, melyek az illető tanulmányban idézett, szűkebb területekre vonatkozó jelzőszámok alapját képezik), ezek azonban terjedelmi okok miatt nem kerültek be a kötetbe. Függeléként közlöm viszont az erdélyi népesség anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti megoszlásának megyénkénti adatait – a mai közigazgatási beosztás szerint – a múlt század közepétől, illetve utolsó harmadától egészen napjainkig. E táblaanyag különálló egységet alkot, miután a tanulmányok egy részében a területi folyamatokat értelemszerűen a korabeli – az 1968-ban kialakított közigazgatási beosztástól eltérő – adminisztratív határok között tárgyalom. Az összegző számoszlopoknak a jelzett formájukban is megvan a létjogosultságuk, hiszen a vizsgált folyamatok lenyomata csak a frissebb és a régebbi adatok egybevetésével, a különböző népesség-számbavételek egymáshoz viszonyításával hívható elő; az azonos területen számított regionális népszámlálási idősorok a statisztikai argumentáció fontos eszközei.

A kötet nem monografikus igényű feldolgozás, amint azt a könyv címe is előre bocsátja. A kötet cím ugyanakkor egy másik utalást is magában rejt. Csak kevesen tudják, hogy az *Erdély népesedéstörténete* már „foglalt” fogalom. A szakmai körökben méltán nagyra becsült Erdély-kutató, a ma kilencvenes éveiben járó Nyárády R. Károly másfél-két évtizede egy nagyszabású, ám egészében soha meg nem jelent, hányattatásai során szerteszóródott és csupán töredékeiben fennmaradt kézíratos művet alkotott ezzel a címmel. Ennek az atlantiszi sorsra jutott rendkívüli műnek a nyilvánosságra került részletei termékenyítő hatású igazodási pontot jelentettek ismerői számára, többek között e sorok írójának is. Kivételes szerencsémnek tartom, hogy munkálkodásom során személyes ismeretségbe kerülhettem a neves magánkutatóval, aki lehetővé tette, hogy feldolgozásaimat egybevessem az „Erdély népesedéstörténete” háttér-anyagaival, táblás kimutatásaival, és aki tanácsaival, útmutatásaival – más csapásokon indulván el, mint ő – időről időre a helyes irányba terelgetett.

Ugyancsak az ő találó szóhasználata nyomán nevezem az általam is vizsgált – azaz az első világháború után Romániához került egykori magyarországi – területeket a hagyományos „történeti Erdély”-től való megkülönböztetésül „*jelenkori Erdélynek*”. Ezt a különbségtételt nem egyszerűen a gyakori fogalomzavarok kiküszöbölése céljából tartom szükségesnek, hanem főként azért, mert az érintett területen vizsgálódásaimat olyan időszakra is kiterjesztettem, amikor ez a sajátos politikai-geográfiai képződmény még nem létezett. A „jelenkori” jelző tehát nem csupán egy másfajta

térbeli elhatárolást jelent, hanem egyúttal e határvonal történelmileg új keletű voltára is utal. Használatával még a látszatát is el kívántam kerülni egy hamis történelemszemlélet igazolásának, mely – a Romániához került és a tulajdonképpeni Erdélynél csaknem kétszerte nagyobb terület ugyanazon néven való említésével – a jelenlegi határokhoz idomuló tájmeghatározást a régmúlt idők homályába vetítené vissza.

A kötetbe válogatott írások majd mindegyike javított, bővített, valamilyen formában módosított változat. Ezeket a változtatásokat olykor az eredetiben szereplő számszaki hibák, módszerbeli tévedések, legtöbbször azonban a tanulmányok megszületése óta ismertté vált információk, frissebb adatközlések tették szükségessé. Ügyeltem rá, hogy e módosításokkal, finomításokkal ne változtassak eredeti mondandóm lényegén, különösen azon írások esetében, melyek témájuknál, megközelítési módjuknál fogva a napi aktualitásokhoz kötődnek és így ma már szinte kordokumentumként olvashatók. Ezekkel, az erdélyi magyarság számbeli nagyságának problémakörét boncolgató, a szélesebb közönség tájékoztatására szánt írásokkal annak idején a vérmesebb várakozások mérséklésének irányában próbáltam hatni. Ma már úgy látom, hogy néhány fejtegetésemben a kelleténél talán engedékenyebbnek bizonyultam a közvélekedés „nyomásával” szemben. Nem érzem azonban szükségét, hogy a mai szemmel esetleg vitatható bekezdéseken utólag szépítsek, vagy hogy akkori álláspontomat a későbbi hivatalos adatközlések ismeretében gyökeresen felülvizsgáljam. A rendelkezésre álló információk – vagy még inkább az a tény, hogy bizonyos információk továbbra sem állnak rendelkezésre (gondoljunk csak a nemzetiségi népmozgalom kulcsfontosságú adataira) – ma sem tesznek lehetővé a korábbinál határozottabb állásfoglalást ezekben a kérdésekben.

Bár esetenként – különösen ami az etnikai vonatkozású adatok nyilvánosságát illeti – még élnek az évtizedes beidegződések, általában véve elmondható, hogy az 1989 decemberi fordulat óta oldódott a román statisztikai szolgálat korábbi szűkkeblű közlési gyakorlata. Ennek köszönhetően egyes régebben elzárt (vagy elzártnak hitt) információk ma már hozzáférhetők. Ismeretükben néhány megállapításom érvényét veszítette, egy-egy jelenség a korábban tárgyaltakhoz képest más megvilágításba került. A jelzett okoknál fogva népszámlálás-történeti áttekintésem 1948 utáni fejezeteit a mostani kiadásban elhagytam, helyettük csupán az illető népesség-szám-bavételek legszükségesebb ismeretanyagának összefoglalására szorítkozom. Az 1977. és 1992. évi népszámlálás kérdéskörét azonban a kötetben másutt, önálló feldolgozások keretében részletesen tárgyalom. Az 1956. és 1966. évi népszámlálások nemzetiségi és anyanyelvi eredményeinek átfogó elemzésével – egyebek között a népmozgalmi közlések változatlanul fennálló hiányosságai miatt – ezúttal sem kísérleteztem, ám értékelésükhöz-értelmezésükhöz több tanulmányban is a korábbinál bővebb adalékokat talál az olvasó.

A kötet írásai indíttatásukat tekintve többnyire a nagyközönséget élénken foglalkoztató kérdéseket taglalnak: miként alakult a magyarok száma és hányan élnek valójában Romániában, hitelesek-e a nemzetiségi kimutatások, milyen mértékben járult hozzá a városok „elrománosítása”, a románok „betelepítése” Erdély etnikai arculatának átformálódásához stb. Elfogadtam e köznapi tapasztalatokból kiinduló – olykor triviális nyersséggel megfogalmazott – kérdések létjogosultságát; egyfajta hipotézisként fogtam fel őket és a hozzáférhető forrásanyag birtokában próbáltam megfelelő válaszokat keresni rájuk. Fennáll természetesen, akár a témaválasztás folytán, akár a források kezelése során – Gáll Ernő szavaival élve – egyfelől a „zürzava-

ros publicisztika”, másfelől az „apologetikus nemzeti tudomány” határveire való sodródás veszélye. E fenyegető két szélsőségtől – a kisebbségi sors nyomasztó tényei által kötve, de az érzelmi béklyókon lazítva – igyekeztem távol tartani magam: írásaimmal a feltárt statisztikai tényeknek és nem a válaszra váró kérdésekben olykor eleve benne rejlő balítéleteknek kívántam megfelelni.